

BESZÁMOLÓ A VÁRBELI PINCEBARLANGOK KUTATÁSÁRÓL.

Irta: KADIC OTTOKAR dr.

BENEDEK SÁNDOR a „Budai Napló“ 1932. évi március hó 24.-ki számában cikket írt a borról s többek közt élénk színekkel ecseteli azt a rég letűnt aranykort, amikor a budai hegyek alját viruló szőlők övezték és fehérítő présházak tarkították, amikor a budai kiskocsmák és vendéglők hangosak voltak a polgárok jókedvétől. Kétségtelen, hogy az elpusztult szőlőkultúra gazdag forrását képezte Buda gazdasági életének. S ha azt kutatjuk, hogy a budai szőlőtermelők hová vitték boraikat, önkénytelenül eszünkbe jutnak a várbeli „törökpincék“. Ezeknek a pincéknek gondos megépítése és nagy kiterjedése visszatükrözteti a budavidéki bortermelésnek egykori nagyságát és gazdasági jelentőségét.

Mikor azután a budai szőlők elpusztultak, a bortermelés is hanyatlani kezdett s ezzel karöltve a várbeli pincék is elvesztették egykori közgazdasági jelentőségüket. Az a kevés bor, amelyet a gazda megmaradt szőlőjében évenként termelt vagy vásárolt, a felső kézipincéjében is elfért. A törökpincéket ma már senkisé is használja, ezek fölöslegessé váltak, sőt, mint veszélyesnek vélt üregeket szeméttel és építkezési törmelékkel töltik be s ezzel ezeket a legendás történelmi helyeket évről évre pusztítják, a még üresen maradtakat pedig a kivirágzott salétrom, a penész, a pókháló és a feledés lepő borítja. Vanak azután pincék, amelyek teljes épségben maradtak, amelyek teljesen tiszták, sőt helyenként villannyal is fel vannak szerelve. A várbeli törökpincékről ma már annyira megfeledkeztek, hogy a mai nemzedék alig tud valamit azok létezéséről. A tudomány szintén teljesen elhanyagolta ezeket a rendkívül érdekes üregeket. Egy két szakdolgozaton kívül, amely mellékesen a várbeli pincékről is megemlékezik, sem földtani, sem történeti munka nincs, amely azokkal behatóan foglalkozna.

Ilyen körülmények között érthető, hogy magam is, mint barlangkutató, csak jó későn értesültem a várbeli törökpincék létezéséről és tudományos jelentőségükről. Tudtam ugyan, hogy ilyenek vannak, de mivel mindenki ezekről úgy beszélt és írt, hogy azok közetbe vájt pincék, olyan féleknek tartottam, mint amilyeneket Kőbánya és Budapest vidékén az emberi kéz mesterségesen alkotott. Bár a barlang és

pince fogalma igen közel áll egymáshoz, mégis nagy különbség van a kettő között. Mind a kettő a föld színe alatti üreget jelent, míg azonban a barlangok természetí erők közreműködésének köszönik létüket, addig a pincéket az emberi kéz alkotta. Mint mesterséges alkotások a pincék nem tartoznak a barlangkutatás feladatai körébe s így kikerültek figyelmemet.

Hogy azután újabbán mégis bekapcsolódtam a várbeli törökpincék tanulmányozásába, ezt főleg vitéz AGGHÁZI KAMILL ezredes barátomnak, a m. kir. Hadímuzeum igazgatójának köszönöm, aki az utóbbi években ismételtén felhívta figyelmemet ezekre az üregekre s azok kutatását sürgette. Végre az 1931. év szeptember havában elhatároztam, hogy néhány törökpincét felkeressek. Ezt a vállalkozásomat megkönnyítették LANTOS ZOLTAN és MÜLLER DEZSŐ székesfőv. mérnökök, akik mint a helyi viszonyok és a törökpincék ismerői, készséggel vállalkoztak arra, hogy több ilyen pincét bemutassanak.

Már az első bejárásnál legnagyobb meglepetésemre azt tapasztaltam, hogy a szóban levő pincék eredetileg természetes uton mesztufában keletkezett üregek, amelyeket azután történelmi időben bővítettek, mélyítettek és helyenként aláfalaztak. Kiderült, hogy ezek a pincék a természetnek és az emberi kéznek kölcsönös közreműködésével jöttek létre s mint ilyenek többféle szempontból fontosak.

Látva, hogy a várbeli törökpincék eredetüknél fogva természetes üregek, vagyis barlangok, a m. kir. Földtani Intézet a Hadímuzeum kérésére azok rendszeres kutatását rendelte el s ezzel a feladattal engemet bízott meg. Bejárásaimon KALMÁR JÁNOS régésmérnök is részt vett, aki a Magyar Nemzeti Muzeum Történelmi Osztálya megbízásából a pincéket régészeti szempontból vizsgálta. Hűséges segítőtársaim voltak még BARBIE LAJOS és KISS MIKLÓS, a M. B. T. tagjai, akik az egyes nehezebben hozzáférhető üregeket kutatták s a pincék kivilágításában és fényképezésében segítségemre voltak.

Munkánkat bizonyos mértékben nehezzé tette az, hogy a pincék tulajnyomó része magántulajdonban van s azok bejárása a tulajdonosok hozzájárulásával történhetett. Ez a körülmény magyarázza egyszersmind azt is, hogy ezek a pincék miért maradtak ennyire ismeretlenek a tudomány és a nyilvánosság előtt. Megjelenésünk sok helyen gyanut keltett, egyes házmesterek nem tudták megérteni, hogy miért kell ezeket az elhagyott helyeket kutatni. Gyakran csak beható magyarázat és végső esetben a hivatalos megbízó levél felmutatása után engedtek a pincébe. Ezek azonban csak egyes esetek voltak, általánoságban véve a pincetulajdonosok értesülve, hogy hivatalos, tudomá-

nyos pincevizsgálatok folynak, teljes megértéssel, sőt helyenként élénk érdeklődéssel fogadták munkánkat.

Kutatásaink abból állottak, hogy házról-házra menve részletesen bejártuk és átkutattuk az egyes pincéket, ezeket leírtuk, később pedig az érdekesebbeket még lefényképeztük. Munkánkat nagy mértékben elősegítette az a körülmény, hogy a nyolcvanas években ezeket a pincéket a székesfőváros megbízásából felmérte SCHUBERT IGNÁC székesfővárosi mérnök. Mielőtt bejárásaimat megkezdtém, CSÁRMAN FERENC tanácsnok engedélyével a központi városháza műszaki osztályában a pincék alaprajzát és szelvényeit lemásoltam s így helyszíni bejárásaimat kész térképek alapján végeztem.

A végzett kutatás kiderítette, hogy a várhegyi pincebarlangoknak tudományos, honvédelmi és idegenforgalmi jelentőségük van s ezért megérdemlik, hogy velük behatóbban foglalkozzunk.

Földtani jelentőségük abban rejlik, hogy a Várhegy felső lerakódásait egészen a budai márgáig nagy kiterjedésben feltárják s így ezeknek az üledékeknek rétegtani viszonyaiba részletes betekintést engednek. A mésztufabarlangok falain látható rétegek tanulmányozása lehetővé teszi, hogy a Várhegy pleisztocén lerakódásait majdnem lépésről-lépésre követhetjük, ami a kövezettel borított és épületekkel beépített felszínen egyébként lehetetlen volna. Pincebejárásaim alkalmával megállapíthattam, hogy a Várhegy tetejét a következő képződmények alkotják.

A hegy alapköze *budai márga*, amely helyenként jól rétegzett, rétegei átlag 16° alatt, főleg dél felé dőlnek. A pincékben a budai márga a hegyhát északnyugati kiszélesedett részén hiányzik s csak a Disztér, a Tárnok- és Uri-utca elején levő pincékben látható, közvetlenül a mésztufa alatt.

A Várhegy északnyugati részében, különösen a Duna felé néző hegyhát oldalán, tehát a Verbőczy- és Országház-utcában, a Szentháromság-téren és a Tárnok-utca végén levő pincékben, a mésztufa alatt, *folyami lerakódás*, nevezetesen kavics, homok és agyag található, mint a Duna egykori üledékei. Ezeket a folyami lerakódásokat a Várhegy oldalain a humusz takarja, vagy elmosódtak, de a pincékben jól láthatók. Ezek a lágy lerakódások a pincék oldalain könnyen mállanak és omlanak, ezért ilyen pincékben az oldalakat aláfalazták s csak egyesekben maradtak szabadon. A várhegyi folyami lerakódásokat eddig mállott márgának vagy a márgának homokos és agyagos változatainak tartották.

A folyami lerakódásokra, vagy, ahol ezek hiányoznak, közvet-

lenül a márgára rakodott a pleisztocén *mész-tufa*. Utóbbi a hegyhát északnyugoti részében helyenkint a 10 m vastagságot is eléri, míg délkeletre fokozatosan kivékonyodik, átlagos vastagsága 5—6 m. A mész-tufa alsó részében vízszintes vagy gyengén dülő padokban válik el, jeleül annak, hogy ez a része álló vízben rakodott le, fölfelé azután inkább tömeges. A mész-tufa helyenként erősen mállott vagy mészszip alakjában jelentkezik.

A mész-tufát fedő holocén *humuszb*an vannak a felső pincék, amelyeknek az oldalai mindenütt falazva vannak s így a szálban levő talaj csak kivételes esetekben látható.

A mész-tufa pincéknek legrégebben ismert nevezetessége a Díszter és Kaszinó-utcai pincékben található *borsókő-* vagy *pizolit-telepek*. Ezek arról tanuskodnak, hogy itt a pleisztocénben meleg források fakadtak. A Duna akkoriban a Várhegy magasságában folyhatott, árterét mocsarak borították s ezekben rakodott le a hőforrások vizéből a mész-tufa.

SZONTAGH TAMÁS dr. 1908-ban a várhegyi alagut vízmentesítése céljából a török pincék jó részét bejárta s megállapította, hogy az egyes pincékben összegyűlt vizek mind csapadékvizek, amelyek a talajban s különösen a mész-tufa líkacsain átszivárogva a pincékbe folynak s itt a márga fölött tócsákban összegyűlnek, vagy pedig annak hasadékaín át mélyebbre szállnak. A kémiai analízis kiderítette, hogy ezek a vizek fertőzve vannak, ami viszont arról tanuskodik, hogy a régi várbeli csatornák szennyvize is részben a mész-tufán át a pincékbe szivárog.

A várbeli törökpincék leginkább barlangtani szempontból érdekesek. Ezek két vagy három emeletben egymás fölött fekszenek. A felső pincék, a megszokott magasságban, az épületek alatt, a felszíntől 2—3 m-nyi mélységben lágy talajban épültek. Ezek mind téglával vagy kővel boltozva és falazva vannak, alsó szegélyük azonban már természetes mész-tufából áll. A középső pincék szintén az épület alatt, nagyrészt mész-tufában épültek, de többnyire még boltozva és falazva vannak. Az alsó pincék átlag 8 m mélységben a mész-tufa alján természetes uton a víz kilugzó és kivájó hatása következtében fejlődtek és tulajdonképpen a háztelkeken kívül, az utcai uttest alatt terjednek. Ezek a „törökpincék“ tehát természetes eredetűek, vagyis mész-tufában képződött barlangok. Menyezetük mindenütt természetes mész-tufa, oldalai gyakran szintén mész-tufából, folyami lerakodásból vagy márgából állanak.

Ezeket a természetes mésztufaüregeket történelmi időkben a tulajdonosok a felső pincékkel lépcsős lejáratokkal kötötték össze, a lagyabb mésztufa-oldalakat egyenesre faragták, a málló folyami lerakódásokból és márgából álló oldalakat kövel vagy téglával aláfalazták, a pince fenekét leásták és vízszintesre kiegyenlítették. Minden pincének van 1–2 légaknája, amely a felszínre vezet, de jelenleg legtöbbször felső végén befalazott. Ott, ahol erős a vízcsepegés, kutakat mélyesztettek a pince fenekébe. Ilvmódon az emberi kéz ezeket a természetes üregeket többé vagy kevésbé átalakította és kibővítette, de mindegyiken természetes eredete felismerhető, éppen ezért különös, hogy ezeknek az üregeknek barlang-voltát eddig még senki sem állapította meg.

Nagyobb kiterjedésű mésztufa-barlangok igen ritkák, hazánkban csak egy ilyen barlangot ismerünk s ez a lillafüredi Anna-barlang. Míg azonban az utóbbi elsődleges eredetű, a várhegyi üregeknek a keletkezése másodlagosnak látszik. Az üregek menyzetén és oldalain látható szép korróziós és eróziós képződmények igen tanulságosak s ezért barlangtani és paleohidrológiai szempontból érdekesek.

A vastag mésztufaréteg alatt fekvő nagy kiterjedésű üregek honvédelmi szempontból is fontosak. Utalok ebben a tekintetben a nagy érdeklődésre, amelyet a katonai körök más országokban a barlangok iránt tanusítanak. Ausztriában, Csehszlovákiában és Olaszországban a világháború után rendbehozott nagy látványos barlangokat főleg a katonaság állította talpra. Alig hiszem, hogy a katonaság egyedül idegenforgalmi szempontból vállalkozott volna ilyen nagy munkára. A várbeli sziklaüregek, mint rejtőhelyek, légi támadás esetében, a székesfőváros várbeli lakosságának jó szolgálatot tehetnek s ezért, ebből a szempontból is, rendezésüket melegen ajánlom.

A tudományos és honvédelmi szempont mellett a várhegyi mésztufa-barlangok mint érdekes természeti tünemények és látványosságok a nagyközönség és különösen a hozzánk jövő külföldiek érdeklődésére is számot tarthatnak s ezért idegenforgalmi szempontból is igen fontosak. Utalok ebben a tekintetben az egrí Várhegy kazamatáira, amelyeket nemrég történt rendezésük és kivilágításuk után, az Egerben megforduló idegenek érdeklődéssel keresik fel. A budai Várhegy mésztufaüregei érdekesség dolgában messzire túlhaladják az egrí kazamatákat és ezért idegenforgalmi szempontból való sürgős rendezésüket a legmelegebben ajánlom.

Sajnálatos dolog, hogy a várbeli pincebarlangok jelentőségét eddig senki sem ismerte fel s ezért azok megóvására és rendezésére senki

sem gondolt. Ellenkezőleg, megtörtént időnkint, hogy az uttest egyik vagy másik utcában besüppedt s most közbiztonsági szempontból legcélszerűbbnek látszott elrendelni, hogy a sziklapincéket eltömjék. Hogy a süppedésnek oka mi lehetett, azt utótagosan megállapítani nem lehet, de valószínűnek tartom, hogy ilyen esetekben valamelyik pincebarlang légaknájának felső, a felszínhez közel álló, befalazott vége omlott be. Ellenben kizártnak tartom, hogy ilyen esetekben maga a pince omlott volna be. Bejárásaim alkalmával beomlott pincerészeket sehol sem észleltem, kivéve a Szentháromság-tér 8. sz. elüljárósági pincét, amelynek löszszerű homokos oldalai tényleg leomlottak. A Vár hegyháta a székesfővárosnak legszilárdabb és legbiztosabb területe, mert talaját 5—6 m vastag közetréteg alkotja. A várbeli házak, paloták és templomok szilárd mésztufarétegen épültek, dacára annak, hogy e vastag közetréteg alatt barlangok vannak. A köpincéknek szeméttel és építkezési törmelékkel való eltömése ennél fogva egyáltalában nem változtat a talaj szilárdságán.

A pincebarlangok rendezése főleg abból állana, hogy az egyes pincékbe beszórt szemetet és építkezési törmeléket kitakarítsuk, az alacsonyabbakat mélyebbre ássuk, a felső pincéktől elzárjuk, a szomszédos pincéket átjárókkal összekössük és villannyal kivilágítsuk. Az átörések, falazások és lépcsők építésére szükséges anyagot, nevezetesen követ, téglát és homokot, maguk a pincék szolgálják bőven.

A munkát az elüljárósági épületek pincéivel, a Szentháromság-tér 8, a Szentháromság-utca 2 és 3 sz. épületek pincéivel kellene kezdeni, ez után következnenek a Szentháromság-utca 5, 7, 9 és 11 sz., valamint az Uri-utca 28 és 30 sz. magánpincék rendezése. A felsorolt pincék rendezése kezdetnek talán elég is lenne. Ezekkel megindulhat a pincék látogatása, a befolyó belépődíjak jövedelméből azután fokozatosan a többi pincének a rendezése következne. Az elüljárósági pincéknek egy részét a múlt évben MOTTL JÁNOS székesfővárosi műszaki felügyelő az elüljáróság költségén ki is takarította s ezzel pompás természetes mésztufa-üregeket tárt fel. Ezt a munkát most nagyobb költséggel folytatni kellene.

A pincebarlangok rendezését megelőzőleg azok tulajdonjogi kérdését is tisztázni kellene. Bejárásaim alkalmával arról győződtem meg, hogy egy-két eset kivételével, a tulajdonosok törökpincéikkel nem törődnek, azokat nem használják, sőt ellenkezőleg, szeméttel és építkezési törmelékkel töltik ki. Ezen kívül e pincék zöme nem a háztelkek, hanem az utcák és terek alatt, vagyis székesfővárosi területen fekszenek. Ebből az következik, hogy a pincebarlangok tulnyomó része a

székesfőváros tulajdonát képezik és a felső pincéktől való elzárásuk esetében a tulajdonosoknak semmiféle veszteséget nem okoznának.

A mondottakból kitűnik, hogy a várhegyi törökpincék nem környezetbe vájt mesterséges alkotások, ahogy ezt eddig gondolták, hanem természetes mésztufabarlangok, amelyek tudományos, honvédelmi és idegenforgalmi szempontból rendkívül érdekesek és fontosak. Ezek az üregek valóságos természeti és történelmi látványosságok, amelyeknek a jelentőségét fokozza az a körülmény, hogy a székesfőváros kellő közepén, forgalmas utcák, terek és épületek alatt vannak.

Most, amikor a székesfőváros az egész országgal együtt gazdasági nehézségekkel küzd, elsősorú kötelességünk, hogy országunknak természetes értékeit gazdaságilag kihasználjuk, ebben az esetben a várbeli pincebarlangokat feltárjuk, rendezzük, idegenforgalmunkba bekapcsoljuk s ezzel székesfővárosunknak és természeti látványosságait újabb attrakcióval gyarapítsuk.

A várbeli pincebarlangok rendezésével azonban nemcsak az idegenforgalmat fokozzuk, hanem tudományos fontosságuknál fogva a székesfővárosban tanuló ifjúságnak is új kiváló tanítási eszközt nyújtunk, ahol a tanár kézzelfoghatóan megmutathatja, hogy ösídőkben milyen magasan folyt a Duna, hogyan rakódik le hővizekből a mésztufa, hogyan képződnek a mésztufa-barlangok, hogyan szivárognak a talajvizek a mélységbe és miképpen gyűlnek össze a földalatti üregekben. Ilyen és hasonló tudományos érdekességeket lehet majd az ifjúságnak a legendás törökpincék látogatása alkalmával szemléleti módszerrel bemutatni. S míg a rendezett várbeli mésztufaüregek békeidőben az idegenforgalomnak és a közoktatásnak tesznek kitűnő szolgálatokat, esetleges háborús időben, a kikerülhetetlen légi támadás esetében, nemcsak a lakosságnak, hanem első sorban a várbeli kormányzósági, katonai és polgári főhatóságoknak is biztos védelmet nyújtanak.

A várbeli pincebarlangok sokféle jelentőségét, tanulmányaim révén megismerve, ezentul már nem lehetnek a szemétnék és építkezési törmeléknek lerakó helyei, hanem mint nagyjelentőségű természeti kincs a nemzet szolgálatába kell állítanunk s ezért azoknak haladéktalan, sürgős feltárását az illetékes és érdekelt köröknek a legmelegebben ajánlom.